

Mieczysław Adamczyk

*Prasa religijna Kielecczyny
w dwudziestoleciu międzywojennym
(Typologia, funkcje, modele)¹*

Pod pojęciem prasa religijna Kielecczyny rozumieć należy gazety, a głównie wszelkiego rodzaju czasopisma i ich mutacje zawierające treści religijne, ale również świeckie, służące ich celom ideowym, przeznaczone w zasadzie dla społeczności wyodrębnionego wyznania, wydawane, redagowane i rozpowszechniane przez Kościół, związki i ich organizacje religijne i wyznaniowe na obszarze ujętym ramionami trójkąta wyznaczonego przez trzy rzeki. Od wschodu granicę zakreśla Wisła, od zachodu i północy – Pilica, a od południa podstawę trójkąta stanowi dorzecze Nidy. Na terenach nazywanych tu umownie Kielecczyna, Kieleckiem, czy ziemią kielecko-radomską, w strukturze Kościoła katolickiego funkcjonowały dwie kurie diecezjalne z siedzibami w Kielcach i Sandomierzu.

W badaniach historycznoprasowych nie natrafiłem na przekazy źródłowe, jak też pisma religijne wydawane na Kielecczynie przez inne organizacje i związki wyznaniowe poza prasą związaną z Kościołem katolickim. Stąd też mówiąc o prasie religijnej, będziemy mieli na uwadze wyłącznie prasę katolicką lub też prasę katolików. Pojęcia te, w myśl przyjętego na II Soborze Watykańskim Dekretu o środkach komunikowania społecznego nie są równoznaczne. Prasa katolicka to prasa bezpośrednio zależna od władzy kościelnej, podlegająca jej cenzurze, względnie wydawana przez katolików kierujących się dyrektywami Kościoła w celu oddziaływania na opinię publiczną zgodnie z prawem naturalnym, z nauką katolicką i przykazaniami. Natomiast

¹ Artykuł w częściowo zmienionej wersji opublikowany został (w:) *Spoleczno-kulturalna działalność Kościoła katolickiego w Polsce XIX i XX wieku*, pod red. Reginy Renz i Marty Meduckiej, Kielce 1994.

prasa katolików to ta, która sympatyzuje z postulatami katolickimi i popiera je wedle swojego uznania. Prasa ta nie podlega cenzurze kościelnej, a Kościół nie bierze za nią odpowiedzialności.

Władze kościelne w krajach Europy zachodniej starannie odróżniają prasę katolicką od prasy katolików, która na Zachodzie uzyskała znaczne swobody głoszania opinii. W Polsce ten rodzaj prasy wytworzony został w latach po drugiej wojnie światowej jako jeden z elementów lub też przejawów walki ideologicznej ówczesnych władz partyjno-rządowych z Kościołem katolickim. Ponadto pewne symptomy omawianego zjawiska odnotować możemy w latach II Rzeczypospolitej, również na Kielecczyźnie, kiedy to niektóre czasopisma ugrupowań politycznych, głównie endeckie, czy nawet chadeckie bazowały na światopoglądzie katolickim, natomiast niekiedy, lub zależnie od potrzeby, operowały swoiście pojętą argumentacją religijną. Z „własnego podwórka” można tu wskazać na endecką „Ojczyznę”, wydawaną w Kielcach w latach 1914 i 1918–1939, czy też dwutygodnik „Hasło” o orientacji chadeckiej wydawany w Radomiu w latach międzywojennych.

Dodatkowego wyjaśnienia wymaga także przymiotnik „religijny”, w tym przypadku przyporządkowany prasie. W zależności od sposobu jego pojmowania można uwzględnić pisma tylko o tematyce ściśle religijnej, ograniczającej się jedynie do zagadnień dewocyjnych lub doktrynalnych, względnie w szerokim zakresie – ujmujące równolegle tematykę świecką. Taki model prasy starano się nadać pismom firmowanym przez Akcję Katolicką, a szczególnie periodykom programowym jej organizacji młodzieżowych i kościelnych. Pisma te w swej istocie religijno-wychowawcze służyły celom organizacji je wydających, a publikowane treści świeckie podporządkowane zostały motywacjom nadrzędnym, motywacjom religijnym.

Podobnie rzecz się ma z pismami organizacji charytatywnych. Publikowały one przeważnie materiał sprawozdawczy typu zestawień budżetowych, czy też personalia i dlatego trudno w tym przypadku wskazać na treści religijne. Jednak w tym względzie decydował charakter działalności tych organizacji, opartej na motywacji religijnej². Inną grupą pism religijnych, godnych naszej uwagi, są pisma wychowawczo-pastoralne. Zaliczyć do nich można znakomitą część pism pa-

² *Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918–1944*, oprac. i red. Z. Zieliński, Lublin 1918, s. 5–6.

rafialnych oraz pism o zasięgu ogólnokrajowym lub diecezjalnym przeznaczone dla rodzin, bractw i stowarzyszeń katolickich, które w swych treściach zawierały m.in. statystykę parafialną, nauki katechizmowe, opowiadania religijne, hagiografię, ale również wiadomości bieżące ze świata i z Kościoła, ogłoszenia, reklamy i inseraty, czy też artykuły polemiczne z innowiercami, aktualności polityczne, gospodarcze i kulturalne. Zatem tematyka pism wychowawczo-pastoralnych nie ogranicza się li tylko do zagadnień czysto religijnych, ale zmierza do oddziaływania na szerszą opinię publiczną. W związku z tym, mimo swych treści mieszanych, religijno-świeckich, periodyki te są pismami *par excellence* religijnymi.

Ze względów metodologicznych moje wystąpienie ograniczy się do prasy religijnej Kielecczyny ukazującej się głównie do 1939 roku. Wiek dwudziesty to kilka epok, z których każda ma swoją specyfikę, swoje uwarunkowania historyczne w sferze zjawisk społecznych, politycznych, gospodarczych, kulturalnych, a myślę także, że i religijnych; dlatego właśnie prezentowane tu problemy prasowe ograniczają się zasadniczo do dwudziestolecia międzywojennego, gdyż w innym ujęciu są nieporównywalne.

Tradycje prasy religijnej na Kielecczyźnie są stosunkowo „młode”, sięgają swym rodowodem przełomu pierwszego i drugiego dziesięciolecia XX wieku. Zapoczątkował je dwutygodnik „Maryawita” ukazujący się w Kielcach w latach 1903–1908, a następnie „Kronika Diecezji Sandomierskiej” w 1907 r. oraz „Przegląd Diecezjalny” wydawany w Kielcach od 1911 r. Te dwa ostatnie periodyki były urzędowymi organami kurii diecezjalnych³ działających w Kieleckiem. Obok rozporządzeń władz kościelnych ich tematyka koncentrowała się wokół zagadnień pastoralnych – katecheza, homiletyka.

Wybuch aktywności prasowej, nie tylko w zakresie pism katolickich, nastąpił dopiero po odzyskaniu niepodległości. W latach dwudziestolecia międzywojennego na Kielecczyźnie ukazywało się ogółem 200 tytułów prasowych, z czego 38 było pismami religijnymi (poza kalendarzami, kronikami i rocznymi sprawozdaniem). Stanowiło to 19% wszystkich tytułów prasowych ukazujących się w Kieleckiem. Ich pełny wykaz wraz z wybranymi elementami opisu bibliograficznego zamieściłem w tabeli 1.

³ Archiwum Państwowe w Kielcach (dalej AP Kielce). Kancelaria Gubernatora Kieleckiego, sygn. 2640, k. brak paginacji (dalej b.p.) Tamże, sygn. 2559, k.b.p.

Tabela 1. Prasa religijna wydawana na Kielecczyźnie do roku 1939

Lp.	Miejsce wydania	Tytuł pisma	Nakład jednorazowy (szt.)	Częstotliwość	Lata edycji	Wydawca	Charakter pisma
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Busko	„Nasza Gazeta Parafialna”	500	tygodnik	1937	parafia	wychowawczo-pastoralny
2.	Ćmielów	„Przyjaciel Parafii”	500	miesięcznik	1929–1932	parafia	religijno-wychowawczy
3.	Jędrzejów	„Wiadomości Parafialne”	-	nie określona	1928–1929	parafia	religijno-wychowawczy
4.	Kielce	„Asystent Kościelny”	-	kwartalnik	1939	Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej	religijno-wychowawczy
5.	Kielce	„Gazeta Tygodniowa” (od 1939 r. „Głos Katolicki”)	6000–18000	tygodnik	1930–1939	Kuria Diecezjalna w Kielcach	religijno-społeczno-oświatowy, sympatyzuje ze Stronictwem Narodowym
6.	Kielce	„Głos Miłosierdzia”	2000	miesięcznik	1934–1935	Związek „Caritas”	religijno-wychowawczy
7.	Kielce	„Gotów”	-	dwumiesięcznik	1939	Kieleckie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej w Kielcach	religijno-wychowawczy, młodzieżowy
8.	Kielce	„Gotów Sprawie Służ”	1000–2000	miesięcznik, dwumiesięcznik	1927–1939	Kielecki Związek Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej	religijno-wychowawczy, młodzieżowy

cd. tab. 1

1	2	3	4	5	6	7	8
9.	Kielce	„Miesięcznik Parafii Katedralnej” (od 1929 r. „Wiadomości Parafii Katedralnej”)	500	miesięcznik	1928–1930	parafia	wychowawczo- -pastoralny
10.	Kielce	„Nasz Głos”	1500–2500	miesięcznik	1927–1930	parafia	apologetyczny
11.	Kielce	„Ojczyzna”	800–5000	tygodnik	(1914, 1918– 1931	Związek Ludowo- Narodowy, a następnie Stronnictwo Narodowe	oświatowo- -społeczny w duchu bogojczyźnianym
12.	Kielce	„Okólnik dla Parafialnych Zarządów Akcji Katolickiej”	-	nie określona	1939	Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej	strukturalno- -organizacyjny, szkoleniowy
13.	Kielce	„Okólnik Akcji Katolickiej Diecezji Kieleckiej”	500	miesięcznik	1934–1937	Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej	religijno- -wychowawczy, szkoleniowy
14.	Kielce	„Okólnik Katolickiego Stowarzyszenia Kobiet Diecezji Kieleckiej”	-	nie określona	1939	Katolickie Stowarzyszenie Kobiet w Kielcach	strukturalno- -organizacyjny, szkoleniowy
15.	Kielce	„Pismo Rekolekcyjne”	8000–8500	dwuty- godnik	1934–1936	Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej	religijno- -wychowawczy, szkoleniowy

cd. tab. 1

1	2	3	4	5	6	7	8
16.	Kielce	„Przegląd Diecezjalny” (od 1925 r. „Kielecki Przegląd Diecezjalny”)	450-500	miesięcznik	(1911), 1918-1939	Kuria Diecezjalna w Kielcach	pastoralny, katechetyczny
17.	Kielce	„Przegląd Homiletyczny”	1500-2000	kwartalnik	1923-1939	Diecezjalna Komisja Kaznodziejska	homiletyczny
18.	Kielce	„Sprawie Służ”	500	miesięcznik	1939	Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej w Kielcach	religijno- -wychowawczy, młodzieżowy
19.	Kielce	„Sprawie Służ”	-	miesięcznik	1925	Związek Stowarzyszeń Polskiej Młodzieży Żeńskiej	strukturalno- -organizacyjny, młodzieżowy
20.	Kielce	„Wiadomości Parafii Świętego Wojciecha”	300-7500	miesięcznik	1928-1930	parafia	religijno- -wychowawczy, hagiograficzny
21.	Koniecpol	„Koniecpolska Gazeta Parafialna” (od 1929 r. „Gazeta Koniecpolska Parafialna”)	500-800	miesięcznik	1929	parafia	religijno- -ascetyczny

cd. tab. I

1	2	3	4	5	6	7	8
22.	Opatów	„Tygodnik Opatowski czyli Wiadomości Parafialne”	300	tygodnik	1937	parafia	religijno- -społeczny
23.	Radom	„Głos Mariacki”	400-700	kwartalnik	1929-1933	parafia	wychowawczo- -pastoralny
24.	Radom	„Hasło”	1000-1500	dwuty- godnik	1927-1931	Związek Stowarzyszeń Robotników Chrześcijańskich	chrześcijańsko- -społeczny
25.	Radom	„Okólnik Związku Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej Ziemi Sandomiersko-Radomskiej”	800-1000	miesięcznik	1921-1932	Związek Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej w Radomiu	młodzieżowy o orientacji chadeckiej
26.	Radom	„Prawda Katolicka”	1700-2500	miesięcznik	1930-1939	Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej	apologetyczny- -doktrynalny
27.	Radom	„Wiadomości Kongresowe”	1600-3000	nieregularny	1932	Komitet Wykonawczy Pierwszego Kongresu Eucharystycznego Diecezji Sandomierskiej	strukturalno- -organizacyjny

cd. tab. 1

1	2	3	4	5	6	7	8
28.	Radom	„Wiadomości Parafialne”	1000	nieregularny	1931	parafia	wychowawczo-pastoralny, katechetyczny
29.	Sandomierz	„Akcja Katolicka Diecezji Sandomierskiej” (dodatek do „Siewcy Prawdy”)	-	tygodnik	1935-1937	Akcja Katolicka	religijno-społeczny
30.	Sandomierz	„Dla Dzieci” (dodatek do „Siewcy Prawdy”)	5000	dwutygodnik	1933-1935	Akcja Katolicka	bagiograficzny, dziecięcy
31.	Sandomierz	„Drogi Akcji Katolickiej” (dodatek do „Siewcy Prawdy”)	-	nie określona	1934	Akcja Katolicka	teologiczny
32.	Sandomierz	„Kronika Diecezji Sandomierskiej”	500	miesięcznik	(1907), 1918-1939	Kuria Diecezjalna w Sandomierzu	pastoralny, misyjny, katechetyczny
33.	Sandomierz	„Nasze Drogi”	-	miesięcznik	1938-1939	Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej	religijno-wychowawczy
34.	Sandomierz	„Przewodnik Żywego Różańca”	1000-12000	miesięcznik	1935-1939	Kuria Diecezjalna w Sandomierzu	dewocyjny
35.	Sandomierz	„Siewca Prawdy”	500-5000	tygodnik	(1928), 1931-1939	Akcja Katolicka	religijno-społeczny
36.	Tarczek	„Gość Różańcowy”	300	miesięcznik	1933-1939	parafia	dewocyjny

cd. tab. 1

1	2	3	4	5	6	7	8
37.	Tarczek	„Duszpasterstwo Różańcowe” (dodatek do „Gościa Różańcowego”)	500	miesięcznik	1934–1939	parafia	homiletyczno- -dewocyjny
38.	Zwoleń	„Życie Młodych”	-	nie określona	1938–1939	Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej Okręgu Zwoleńskiego	religijno- -wychowawczy o charakterze światopoglądowym, młodzieżowy

Ź r ó d ł o: M. A d a m c z y k, *Cztery epoki prasy Kielecczyny 1811–1956*, Kraków-Kielce 1991, s. 192–202;
Bibliografia katolickich czasopism religijnych w Polsce 1918–1944, opr. i red. Z. Zieliński, Lublin
 1981, „Spis gazet i czasopism RP”, Warszawa R. – 1–1921 – R. – 7– 1939/1940.

Legenda: „-” oznacza brak informacji. Lata zawarte w nawiasach oznaczają rok założenia pisma. Przecinkiem oddzielono dłuższe przerwy w edycji pisma.

Prasę religijną wydawano w 11 miejscowościach. Najprężniejszymi ośrodkami wydawniczymi były w kolejności: Kielce (15 tytułów), Sandomierz (7), Radom (6). W tych trzech ośrodkach wydawano łącznie około 74% wszystkich tytułów prasy religijnej w Kieleckiem. W pozostałych ośmiu miejscowościach ukazywało się 10 pism. Tytułem egzemplifikacji wymienię: Busko, Opatów, Konięcpol i jako ewenement wieś Tarczek w parafii Bodzentyn.

Prasa religijna Kielecczyny sama w sobie wykazywała małą stabilność, ponieważ spośród 38 jej tytułów prasowych 12 ukazywało się krócej niż 1 rok, a często po wydaniu kilku lub kilkunastu numerów z różnych przyczyn kończono ich edycję. Stanowiło to prawie 36% wszystkich pism religijnych wydawanych w tym regionie. Zdecydowanie dominowały pisma krótkotrwałe. Żywotność wielu z nich kończyła się w drugim lub piątym roku wydawania. Natomiast do grupy pism o dłuższej żywotności (od 10 do 20 i więcej lat) można zaliczyć jedynie 6 tytułów prasowych, co stanowi prawie 16% ogólnej liczby tytułów prasy religijnej. Długotrwałość wykazywały pisma wydawane w Kielcach i Sandomierzu, czyli te, które wspierane były finansowo przez biskupów, jak również zapewnione miały większe możliwości edytorskie, wynikające z infrastruktury dużych ośrodków miejskich. Możliwości techniczne, intelektualne i finansowe gwarantowały im dłuższą żywotność. Wskazać tu można na „Kielecki Przegląd Diecezjalny”, „Kronikę Diecezji Sandomierskiej”, „Siewcę Prawdy”, „Prawdę Katolicką” – te dwa wymienione w ostatniej kolejności firmowane były przez Akcję Katolicką. Wielkości określające trwałość prasy religijnej podano w tabeli 2. Kiedy jednak stabilność prasy religijnej rozpatrywać będziemy w całokształcie ruchu wydawniczego, czyli wszelkich zmian dotyczących liczby tytułów prasowych ukazujących się w regionie kieleckim w latach 1918–1939, to okaże się, że np. wśród tytułów prasy długowiecznej, pisma religijne zdecydowanie dominowały. Spośród 17 tytułów prasy o długim żywocie edycyjnym, 6 reprezentowało pisma religijne związane z Kościołem katolickim.

Tabela 2. Stabilność prasy religijnej na Kielecczyźnie w latach 1918–1939

do 1 roku	od 1–2 lat	od 3–5 lat	od 6–10 lat	od 11–15 lat	od 16–20 lat	ponad 20 lat
12	4	11	5	2	1	3

Ź r ó d ł o: Obliczenia własne na podstawie tabeli 1.

Dla całokształtu oddziaływania wszelkiej prasy zasadnicze znaczenie ma wysokość nakładów pism, z zastrzeżeniem że jest ona jedynie przybliżonym wskaźnikiem poczytności określonego tytułu prasowego. Dla większości tytułów prasy religijnej udało się odtworzyć jedynie wysokość nakładów jednorazowych. Dziś, wydaje się, że jest już niemożliwe ustalenie globalnych nakładów poszczególnych tytułów, rodzajów pism i lat. Specyfiką prasy religijnej i to nie tylko na Kielecczynie jest brak dzienników i gazet, dlatego też wszelkie informacje o nakładach dotyczyć będą czasopism.

Wśród 28 tytułów pism religijnych, dla których ustalono wysokość nakładów, 4 osiągnęły i przekroczyły przeciętną krajową, która dla tygodników i miesięczników według obliczeń M. Czarnowskiej wynosiła w 1936 roku 2500 egzemplarzy⁴. Natomiast spośród czasopism cywilnych, wydawanych na Kielecczynie w interesujących nas latach, jedynie 5 tytułów z ponad 100 znalazło się w tej grupie nakładowej. Do pism religijnych o najwyższym jednorazowym nakładzie zaliczyć można: „Gazetę Tygodniową” – katolicki tygodnik ukazujący się w Kielcach (1930–1939) w nakładzie od 6 – 18 000 egz., „Pismo Rekollekcyjne” – dwutygodnik wydawany w Kielcach (1934–1936) w nakładzie od 8 – 8500 egz., „Przewodnik Żywego Różańca” – miesięcznik ukazujący się w Sandomierzu (1935–1939) w nakładzie od 10 – 12 000 egz. Faktycznie były to na Kielecczynie pisma o najwyższym jednorazowym nakładzie.

Z czasopism o najniższych nakładach, zakwalifikowanych w grupach do 100 i od 101 do 250 egz., nie odnotowujemy takich tytułów wśród prasy religijnej. Zdecydowanie jednak wśród interesującej nas grupy czasopism dominowały tytuły o nakładach małych, mieszczące się w grupach nakładowych od 251 do 500, od 501 do 1000 oraz od 1001 do 2500 egzemplarzy. Łącznie do wspomnianych trzech grup niskonakładowych podporządkowano 24 tytuły pism katolickich. Dane szczegółowe zawarto w tabeli 3.

Ogólnie, zbyt niskie nakłady czasopism religijnych starano się podwyższać metodami ekstensywnymi – poprzez wzrost liczby tytułów wydawanych w kilkunastu miejscowościach Kielecczyny.

Nie znając nakładów globalnych pism religijnych, jak też ich wy-

⁴ M. Czarnowska, *Ilościowy rozwój polskiego ruchu wydawniczego w latach 1501–1965*, Warszawa 1967, s. 184.

Tabela 3. Zaszeregowanie tytułów prasy religijnej według wysokości nakładu jednorazowego wydawanych na Kielecczyźnie od 1939 roku

Jednostka terytorialna	Liczba pism, dla których ustalono nakłady								
	Razem	Wysokość grup nakładowych ^a							
		do 100	101– –250	251– –500	501– –1000	101– –2500	2501– –5000	5001– –10000	10001– –15000
Kielecczyzna	28	-	-	12	5	7	1	2	1

Ź r ó d ł o: Obliczenia własne na podstawie tabeli 1.

Legenda: a) Podziału grup dokonano na podstawie klasyfikacji sporządzonej przez A. Paczkowskiego, *Prasa Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*, Warszawa 1976, s. 448 i 451.

sokości w poszczególnych latach, trudno formułować wnioski w zakresie czytelnictwa prasy. Trudno jest też odpowiedzieć na pytanie dotyczące udziału prasy religijnej o zasięgu ogólnopolskim w kształtowaniu rynku czytelniczego, jak też oddziaływaniu na statystycznego katolika w Kieleckiem. W tym przypadku znamy tylko częściowe ilości prasy religijnej nadsyłanej na pocztę do Kielc i Radomia. Brak informacji źródłowych nie upoważnia nawet do zastosowania obliczeń szacunkowych, gdyż to prowadzi może do formułowania bałamutnych wniosków dotyczących czytelnictwa prasy religijnej na Kielecczyźnie lat międzywojennych. W tym względzie jedynie w odosobnionych przypadkach możemy formułować wnioski, a mianowicie ten, że poważnym hamulcem w upowszechnieniu czytelnictwa prasy w ogóle na Kielecczyźnie był jeszcze mocno zakorzeniony analfabetyzm. W 1931 roku na wsi kieleckiej co trzecia kobieta i co czwarty mężczyzna nie umieli pisać i czytać⁵. Ta przykra spuścizna zaborów eliminowała z rynku czytelniczego znaczną liczbę osób.

Publiczność prasowa w międzywojennej Polsce, a więc i na Kielecczyźnie składała się przede wszystkim z przedstawicieli sfer posiadających, jak ziemiaństwo, zamożniejsi przedsiębiorcy przemysłowi i handlowi, inteligencji urzędniczej i tzw. wolnych zawodów. Jednak coraz silniej na rynku czytelniczym zaznaczało swoją obecność chłoptwo, środowiska robotnicze oraz drobni kupcy i rzemieślnicy, czyli

⁵ J. B o r k o w s k i, *Stronnictwo ludowe na Kielecczyźnie w latach 1931–1939*, Warszawa 1968, s. 16.

te grupy społeczne, które czytały prasę w niedziele i święta. Oczywiście, że po 1918 roku czytelnictwo prasy w kręgach robotniczych, chłopskich i drobnomieszczańskich, w porównaniu do czasów sprzed pierwszej wojny światowej, wydatnie wzrosło. Widoczne to było szczególnie w drugiej połowie lat dwudziestych, w warunkach pomyślnej koniunktury gospodarczej. Natomiast wielki kryzys spowodował głęboki ogólny spadek „konsumpcji” prasy. Jednak na wsi, a być może i w mniejszych miastach w okresie ożywienia gospodarki oraz poprawy materialnego bytu ludności po 1935 roku, czytelnictwo prasy nie powróciło do poziomu przedkryzysowego z najlepszych lat 1928–1929. W sytacji, gdy gazeta docierała w miarę często do zaledwie 1/10 rodzin chłopskiej, 1/5–1/7 rodzin robotniczych i drobnomieszczańskich twierdzenie o wzroście aktywności czytelniczej tych środowisk traktować musimy jako nader relatywne.

W zakresie typologii formalnej, tj. klasyfikacji prasy według częstotliwości ukazywania się, treści i wydawcy, nie stwierdza się wśród pism religijnych ukazujących się na Kielecczyźnie większych odstępstw od ukształtowanego modelu katolickiego czasopiśmiennictwa prowincjonalnego. Zdecydowanie dominowały tygodniki i miesięczniki, a w dalszej kolejności dwutygodniki i kwartalniki. Podział pism według częstotliwości ilustrują liczby zawarte w tabeli 4. Wśród pism wydawanych poza Kielcami, Radomiem i Sandomierzem zdecydowanie dominowały tygodniki i miesięczniki.

Klasyfikacja prasy religijnej pod względem zawartości stwarza pewne trudności. Pisma tej proweniencji nie miały charakteru monotematycznego. Wielorakość tematów religijnych z zakresu zagadnień dewocyjnych, katechetycznych, misyjnych, teologicznych podejmowana była często równoległe ze świeckimi. Stąd też określenie charakteru pisma i zaszeregowanie go do odpowiedniej grupy typologicznej wymaga przeprowadzenia szczegółowej oraz bardzo czasochłonnej i żmudnej analizy zawartości treściowej prasy, z zastosowaniem klucza kategoryzacyjnego. Z jednej strony uzyskany na podstawie ilościowej analizy zawartości prasy materiał pozwoliłby na określenie modelu poszczególnych grup, czy też rodzajów pism prasy katolickiej, jednak z drugiej strony nie dysponując dokumentacją redakcyjną, jak również wydawniczą, na podstawie których można byłoby odtworzyć koncepcję (jeżeli oczywiście taka istniała) modelu prasowego, staje się niemożliwe dokonanie porównań między założeniami programowanymi przez dysponenta prasy a otrzymanym na podstawie badań jej modelem funkcyj-

nującym. W sumie ogranicza to wielokierunkową interpretację zjawiska i poddaje w wątpliwość potrzebę prowadzenia ilościowej analizy zawartości prasy wszelkiego rodzaju i gatunku.

W niniejszym opracowaniu zdecydowano się na określenie charakteru poszczególnych pism religijnych wydawanych w Kieleckiem. Przegląd prasy pod kątem podejmowanych przez nią tematów oraz informacji zawartych w podtytułach prasowych, jak również zapisów cenzorskich i metrykalnych stały się podstawą do określenia zawartości tematycznej prasy religijnej i wydzielenia kilku grup typologicznych w tym zakresie. Najliczniejszą grupę tworzyły pisma o charakterze religijno-wychowawczym z dominacją tematyki młodzieżowej (12 tytułów); następnie pisma: religijno-społeczno-oświatowe (6), wychowawczo-pastoralne (5), instruktażowe z przewagą tematyki strukturalno-organizacyjnej (4), dewocyjne (3), apologetyczno-doktrynalne (2), pastoralne (2) oraz po jednym tytule z grupy: religijno-ascetycznej, hagiograficznej, teologicznej, homiletycznej. Dane szczegółowe zawarto w tabeli 1. Natomiast pod względem formy we wszystkich grupach tematycznych dominowały pisma o charakterze publicystyczno-informacyjnym. Na tak szeroką gamę tematyczną pism religijnych wpływały ośrodki prasowo-wydawnicze skupione głównie w Kielcach, Radomiu i Sandomierzu. Wydawana poza tymi miastami prasa religijna miała charakter efemeryczny, a niekiedy incydentalny.

Omawiana tu prasa religijna rozpatrywana pod kątem wydawcy była o wiele mniej zróżnicowana niż w przypadku kryterium tematycznego. Ogólnie wydzielono w tym zakresie pięć grup typologicznych: prasa parafialna (12 tytułów), Akcji Katolickiej (10), związków, stowarzyszeń i organizacji kościelnych (10), pięć pism firmowały kurie diecezjalne i ich agendy (jak np. Diecezjalna Komisja Kaznodziejska) oraz jedno – partie polityczne, konkretnie Związek Ludowo-Narodowy, a od 1928 roku Stronnictwo Narodowe. Dane szczegółowe w tabeli 1.

Zaobserwować można też pewne zróżnicowanie typologiczne omawianej prasy ze względu na kryterium adresata, czyli określonej grupy społeczności czytelniczej, dla której redagowane było pismo. W tej kategorii wyodrębnić należy cztery grupy pism: profesjonalne pisma dla kleru (typu „Kielecki Przegląd Diecezjalny”, „Przegląd Homiletyczny” czy „Asystent Kościelny”), których ukazywało się 4 tytuły. Najliczniejszą grupę tworzyły pisma adresowane do świeckiej społeczności katolickiej – 27 tytułów. Pisma te pełniły bardzo ważną rolę w formułowaniu patriotycznych postaw dojrzałego pokolenia, które wzrastało

i wychowywane było w warunkach niewoli narodowej. Ogromny odsetek tej społeczności nie znał podstawowych faktów z dziejów własnego narodu. Działania więc pism religijnych skierowanych do czytelnika masowego ograniczały się do przekazywania faktów najbardziej godnych przechowania w skarbnicy narodowej pamięci. Wśród pism adresowanych do pokolenia dojrzałego obserwujemy także duże zróżnicowanie tematyczne. Kolejną grupę tworzyły pisma przeznaczone dla młodzieży w liczbie 6 tytułów oraz jedno dziecięce, a właściwie samoistny dodatek do „Siewcy Prawdy” pt. „Dla Dzieci” o tematyce hagiograficznej. Dysponentem prasowym dwóch ostatnich grup pism była głównie Akcja Katolicka. Dane szczegółowe zawarto w tabeli 1.

Wszystkie pisma religijne ukazujące się na Kielecczynie w latach międzywojnia w swej części publicystycznej, podejmującej kwestie społeczne, interpretowały je w zgodzie z przesłaniami myśli społecznej zawartej w encyklice Leona XIII – *Rerum novarum* i rozbudowanej w 1931 roku przez wskazania encykliki Piusa XI – *Quadragesimo Anno*. W tym zakresie szczególne miejsce przypada prasie wydawanej przez Akcję Katolicką⁶. Powołane przy kuriach biskupich komisje diecezjalne i instytuty Akcji Katolickiej w ramach swych zadań organizacyjno-programowych miały m.in. obowiązek kwalifikowania i zatwierdzania materiałów do druku w periodykach wydawanych przez tę organizację⁷. Na terenie diecezji kieleckiej i sandomierskiej pod auspicjami Akcji Katolickiej wydawano 10 tytułów pism o tygodniowej i miesięcznej częstotliwości.

W Sandomierzu w 1928 roku, a następnie w latach 1931–1939 ukazywał się tygodnik – „Siewca Prawdy” pod redakcją dyrektora Komisji Diecezjalnej Akcji Katolickiej – ks. Władysława Krawczyka oraz miesięcznik – „Prawda Katolicka” (1930–1939) wydawany początkowo w Radomiu przez ks. Stefana Grelewskiego, a od 1935 roku – ks.

⁶ O działalności Akcji Katolickiej w Polsce pisali m.in.: S. B r o s s, *Akcja Katolicka w Polsce*, Poznań 1929; L. C i v a r d i, *Podręcznik Akcji Katolickiej*, Poznań 1933; natomiast na Kielecczynie wydano materiały po III i IV Zjeździe Rady Diecezjalnej Akcji Katolickiej: *Akcja Katolicka Diecezji Kieleckiej. III Zjazd Rady Diecezjalnej Akcji Katolickiej w Kielcach*, Kielce 1933; *Toż samo, IV Zjazd*, Kielce 1934; W. M y s ł e k, *Kościół katolicki w Polsce w latach 1918–1939. (Zarys historyczny)*, Warszawa 1966.

⁷ Archiwum Diecezjalne w Kielcach. Akta konsystorskie „Gazety Tygodniowej”, sygn. OH-3, k. 372–373.

Michała Łagowskiego. „Siewca Prawdy” zawierał także dodatki samostne adresowane m.in. dla dzieci i młodzieży. Oba periodyki zwalczały przejawy sekciarstwa w Kościele chrześcijańskim, a szczególnie Polski Kościół Narodowy⁸. Zawierały również artykuły ascetyczne, historyczne – głównie dotyczące dziejów poszczególnych parafii oraz wiadomości polityczne.

W Kielcach szeroką działalność prasowo-wydawniczą w ramach Akcji Katolickiej rozwinął ks. Antoni Sobczyński – dyrektor Komisji Diecezjalnej Akcji oraz członek Stronnictwa Narodowego. Początkowo w 1925 roku rozpoczął wydawanie miesięcznika – „Sprawie Służ!”, firmowanego przez Związek Stowarzyszeń Polskiej Młodzieży Żeńskiej, natomiast w latach 1927–1939 dwumiesięcznik – „Gotów! Sprawie Służ!”, którego redaktorem był ks. Mieczysław Połoska – sekretarz generalny Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży i członek Akcji Katolickiej oraz sympatyk Stronnictwa Narodowego. Periodyk ten firmował Kielecki Związek Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej. W 1939 roku nastąpił podział Związku na dwa odrębne stowarzyszenia, co uwidoczniło się również w działalności wydawniczej. Kieleckie Stowarzyszenie Młodzieży w Kielcach wydawało dwumiesięcznik „Gotów!”, a Kieleckie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej w Kielcach – miesięcznik „Sprawie Służ!”. Pisma te wychodziły bez większych zakłóceń, gdyż korzystały z subwencji biskupa kieleckiego – Augustyna Łosińskiego, który na działalność organizacji młodzieżowych przeznaczał miesięcznie kwotę 4000 złotych.

Pismami adresowanymi do masowego czytelnika były: miesięcznik – „Pismo Rekolekcyjne” (1934–1936) wspierany przez „Okólnik Akcji Katolickiej Diecezji Kieleckiej” (1934–1937), a po zakończeniu jego edycji przez kwartalnik – „Asystent Kościelny” (1939) oraz wychodzący nieregularnie – „Okólnik dla Parafialnych Zarządów Akcji Katolickiej” (1939). Czasopisma te firmował i redagował ks. A. Sobczyński przy współpracy ks. Józefa Małysiaka – działacza Stronnictwa Narodowego i założyciela Towarzystwa Pracy Betańskiej sióstr betanek w Kielcach⁹.

⁸ AP Kielce. Urząd Wojewódzki Kielecki (dalej UWK). Wydział Społeczno-Polityczny, sygn. 3005, k. 43, 161; Tamże, sygn. 3006, k. 300, 445; Tamże, sygn. 3007, k. 2, 82; Tamże, sygn. 3008, k. 77, 272, 305; Tamże, Wydział Przemysłowy, sygn. 12944, k. 8.

⁹ AP Kielce. UWK. Wydział Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego, sygn. 3423,

Pisma Akcji Katolickiej koncentrowały się głównie nad zagadnieniami religijnymi, etyczno-moralnymi, kulturalnymi, historycznymi, udzielały poradnictwa w zakresie gospodarstwa wiejskiego i kultury rolnej, a obok tego w większym lub mniejszym stopniu omawiały kwestie natury politycznej. Podejmowane przez te pisma tematy utrzymywane były w konwencji apologijnej. Broniły chrześcijańskiego stanu posiadania w dziedzinie religijnej, społecznej i kulturalnej. Zdecydowanie występowały przeciw wszelkim zagrożeniom ze strony ateizmu, laicyzacji, niemoralności innych grup wyznaniowych. Zeświecczenie i próby ateizacji życia społecznego interpretowano jako zwyrodnienie pozostające w sprzeczności z normami i zasadami nauki społecznej Kościoła. Pisma Akcji Katolickiej wydawane w diecezji kieleckiej wykazywały znaczne związki z Narodową Demokracją, natomiast periodyki ukazujące się w diecezji sandomierskiej – Chrześcijańską Demokracją.

Na zakończenie rozważań o prasie katolickiej Kielecczyny w dwudziestoleciu międzywojennym podkreślić należy, że prasa ta nie była jedynym środkiem rozpowszechniania treści religijnych, ani też, co ważniejsze, jedynym narzędziem oddziaływania na społeczność czytelniczą. Niezbywalnym prawem Kościoła jest nauczanie za pomocą żywego słowa głoszonego m.in. w czasie nabożeństw, uroczystości kościelnych i okolicznościowych, wzmacnianego symbolicznymi formami oddziaływania w postaci sztandarów, pieśni, rytuału obrzędowego. W całokształcie kościelnego systemu informacji i przekonywania prasa zajmuje znaczące miejsce. Jest jednym z trwałych środków w procesie edukacji społecznej Kościoła. Jest to jednak już odrębny zarówno temat, jak i zabieg badawczy, w którym dokonać należy analizy enuncjacji prasowych, w celu uzyskania odpowiedzi na pytanie: jak i jakie na łamach prasy religijnej Kielecczyny lansowano wzorce edukacji społecznej w szerokim tego słowa znaczeniu?

Mieczysław Adamczyk

***The Religious Press in the Kielce Region
In the Interwar Period.
(Typology, functions, models)***

Summary

The article is an attempt at presenting a new classification and division of the religious press published in the Kielce Region in the years 1918–1939, its structure and function.

The term „religious press” employed in this paper refers to periodicals published and distributed by the Roman Catholic Church (Catholic press) and religious associations and societies (Catholics’ press). The Catholic press was directly dependent on the Church authority, and was subject to its censorship, whereas the Catholics’ press identified itself with the postulates of Catholicism but was not subject to church censorship. The Church did not take responsibility for it.

In the interwar period, in 11 towns of the Kielce Region 38 religious papers were published. The most dynamic centres were Kielce (15 titles), Sandomierz (7), and Radom (6).

It should be added that other religious denominations did not publish their own religious papers.